

21. Слова української й російської мов часто не збігаються місцем наголосу: укр.: *лє́гко, дочка́, кро́їти, вісімдеся'т* — рос.: *легко́, дочка́, крои́ть, во́семьдесят*.

Знання й урахування відмінностей української та російської фонетики та орфоепії допомагає організації методично правильної та ефективної роботи щодо навчання української вимови двомовних і російськомовних учнів. Принцип опори на рідну мову є одним із головних, а прийом порівняння – найбільш доцільним серед інших прийомів викладання другої, передусім, близькоспорідненої, мови.

ЛІТЕРАТУРА

1. Выготский И.С. Мышление и речь. — АСТ, Астрель, 2011. — С. 43.
2. Юрчук Т.Г. Російсько-українські акцентуальні паралелі / Т.Юрчук // Українська мова і література в школі. — 1971. — №3. — С. 21 — 27.

УДК: 373.31:003.

І. В. Цепова
м. Харків

СПЕЦИФІКА ВИКОРИСТАННЯ МЕТОДУ КАРСТЕРА У ФОРМУВАННІ НАВИЧКИ ПИСЬМА В УЧНІВ СУЧАСНОЇ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ

У статті описано історію виникнення й розвитку методу Карстера, його основні прийоми формування плавного й біглого письма, а також узагальнено і систематизовано методичні рекомендації щодо використання прийомів даного методу в процесі навчання письма молодших школярів у сучасній початковій школі.

Ключові слова: *графічна навичка, методи навчання письма, метод Карстера, прийоми навчання письма: «крупний план», розчерки, «вільне» письмо.*

В статье описана история возникновения и развития метода Карстера, его основные приемы формирования плавного и бежлого письма, а также обобщены и систематизированы методические рекомендации по использованию приемов данного

метода в процессе обучения письму младших школьников в современной начальной школе.

Ключевые слова: графический навык, методы обучения письму, метод Карстера, приемы обучения письму: «крупный план», росчерки, «свободное» письмо.

The article describes the history of the emergence and development of the method of Karster, his basic techniques for the formation of a smooth and fugitive letter, as well as generalized and systematic methodical recommendations on the use of methods of this method in the process of teaching the letter of junior schoolboys in modern elementary school.

Key words: graphic skill, writing methods, Carter's method, writing techniques: "close-up", stroke, "free" writing.

Загальновідомо, що система початкового становлення, розвитку й удосконалення в учнів навички письма ґрунтується на природовідповідних принципах, оптимальних методах і доцільних прийомах роботи. Якість навчання письма молодших школярів залежить від правильного усвідомлення вчителем методів навчання, їхніх особливостей, взаємозв'язку і класифікаційних структур. Саме орієнтування в системі методів і прийомів навчання письма дозволяє зробити їхній доцільний вибір з урахуванням мети уроку, характеру змісту навчального матеріалу, рівня знань і умінь учнів, а також їхніх вікових психофізіологічних особливостей.

У процесі формування графічної навички в молодших школярів традиційно використовуються аналітико-синтетичний, лінійний (графічний), тактовий (ритмічний), копіювальний (стигмографічний) і генетичний методи [10]. Наслідком досліджень сучасних учених Н. Агаркової, М. Вашуленка, Л. Желтовської, Г. Костюк, І. Кирея, М. Кучинського, О. Прищепи, К. Соколової, В. Трунової стало оптимальне поєднання зазначених методів, доцільне співвідношення методу і прийомів, визначення ролі різних методів у забезпеченні вільного володіння учнями письмом.

Однак у сучасній системі навчання письма незаслужено забуто популярний у XIX – поч. XX ст. метод Карстера, який дозволяв якісно розвивати правильні, вільні, впевнені і швидкі рухи руки. На сьогодні

поодинокі прийоми методу Карстера використовуються як у підготовці дітей до навчання письма в дошкільний період (М. Богданович, Л. Моїсєєва, Є. Шулешко та ін.), так і в процесі формування графічної навички письма учнів початкових класів (Г. Іваниця, Н. Боднар, О. Прищепа, В. Трунова та ін.). У зошитах для письма здебільшого безсистемно подаються окремі зразки розчерків, які зазвичай не супроводжуються методичними рекомендаціями щодо їхнього виконання.

Мета статті – стисло описати історію виникнення й розвитку методу Карстера, схарактеризувати його основні прийоми формування плавного і швидкого письма; узагальнити методичні рекомендації щодо використання прийомів даного методу в процесі навчання письма молодших школярів у сучасній початковій школі.

У XIX ст. під час навчання письма застосовувався в основному метод механічного переписування. Учні по кілька місяців змальовували одні і ті ж самі літери в алфавітному порядку, потім поєднували їх у склади, слова і речення, часто не вміючи прочитати написаного. У навчанні письма тоді не враховувалися ані графічні труднощі писемного алфавіту, ані труднощі оволодіння грамотою, оскільки каліграфія входила до циклу предметів мистецтв. Учителі з краснопису одночасно були вчителями малювання і креслення.

У процесі навчання письма того часу дуже мало уваги зверталось на розвиток вільного руху всієї руки – необхідної якості людини, яка добре пише. Як зазначено в посібнику з чистописання І. Євсєєва, одним із перших на цю проблему навчання звернув увагу Лейпцігський професор Олів'є, який у виданому їм 1802 року посібнику «Про характер і якість гарних, природних методів викладання», в розділі про письмо головною метою навчання цього мистецтва назвав розвиток кисті руки [4, с. 14]. Особливе місце у системі навчання письма того часу посів метод англійського педагога Йосипа Карстера, який описав застосування спеціальних вправ для відпрацювання й розвитку правильних, вільних, упевнених і швидких рухів руки.

До Йосипа Карстера фізіологічний бік у навчанні письма майже не був дослідженим, і педагог, звертаючи увагу на цей важливий аспект, указував, що мистецтво письма, з його механічного боку, залежить від дії людського тіла, руки, кисті і пальців [4, с. 15].

На своїх заняттях з учнями в лондонських школах Й. Карстер на прикладі бачив, що школярі навчалися більш-менш добре писати лише протягом декількох років, але і те письмо було в багатьох випадках надзвичайно повільним. Досліджуючи причини такого недоліку, вивчаючи закони фізіології всіх органів, що беруть участь у письмі, і роблячи дослідження над учнями, Й. Карстер з 1817 року почав відкрито застосовувати свою нову систему скоропису в школах Лондона. У 1826 році їм були видані методичні рекомендації, у яких він указував прийоми правильного положення тулуба під час письма, рухи кисті і пальців для виконання необхідних письмових вправ.

Метод Йосипа Карстера своєю новизною швидко зацікавив англійське суспільство, і, після вдалих випробувань у школах Лондона, він був за наказом уряду введений для використання в усіх навчальних закладах держави.

Так само швидко, як і в Англії, новий метод поширився в школах Північної Америки, а потім у Франції і Німеччини. Це призвело до того, що самому методу дали помилкову назву «американського», чому чимало сприяв мандруючий учитель Одоє [4, с. 16].

У Росії посібники з чистописання середини XIX ст. спочатку містили вправи методу Карстера тільки для латинського шрифту і використовувалися для навчання каліграфічного письма англійською, французькою і німецькою мовами. Пізніше В. Ходорковський (1846), Р. Гіллс (1861), В. Гербач (1879) та інші каліграфи пристосували метод Карстера до кириличного шрифту для навчання письма російською мовою [2; 3; 9].

Метод Карстера, названий ім'ям автора, передбачає навчання письма шляхом поетапного використання трьох прийомів роботи, котрі містять розроблений до кожного з них комплекс графічних вправ.

1. Накреслення основних елементів збільшеного розміру. Для формування

плавності письма пропонуються підготовчі вправи на зображення тринадцяти основних елементів «крупним планом». При цьому поступово міняються основні рухи: 1) всієї руки, коли кисть і пальці залишаються нерухомими; 2) згину кисті без рухів руки і пальців; 3) усієї руки і кисті; 4) самих пальців, коли рука і кисть нерухомі; 5) руки, кисті і пальців [9, с. 24].

Графічні вправи для розвитку вільного письма виконуються «в повітрі», на дошці, на площині стола. Спочатку рухи виконуються повільно, а потім поступово прискорюються. З багаторазовим наведенням пишуться безвідривні горизонтальні дуги, прямі лінії, овали, петлі.

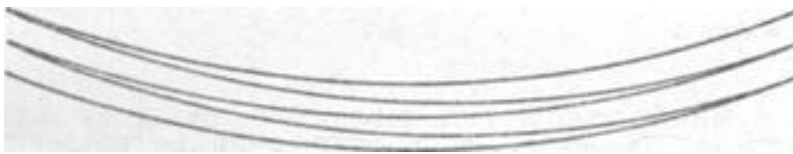

Рис. 1. Вправа для руху руки

2. *Зображення літер і складів, пов'язаних особливими штрихами.* Після підготовчих вправ учні починають зображувати елементи писемних літер і самі букви, поєднані різноманітними штрихами. Важливо при цьому дотримуватися однакової відстані між графемами, розвиваючи тим самим в учнів не тільки рухи руки, а й окомір. Розташування розчерків на папері може бути як горизонтальним, так і вертикальним або похилим. Графічні вправи поступово ускладнюються кількістю і конфігурацією елементів.

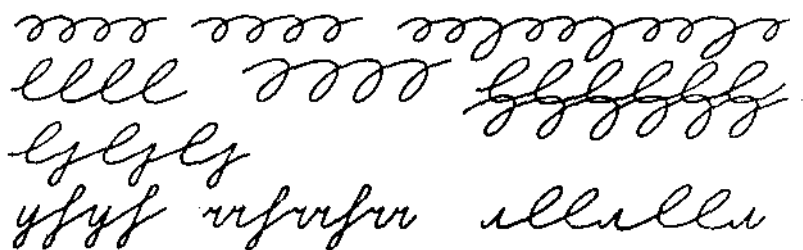

Рис. 2. Петельні розчерки. Поєднання літер петлями.

3. *Письмо слів без будь-яких допоміжних ліній.* Для останнього прийому Й. Карстер радив використовувати нелінований папір, розділяти аркуш на трикутники і квадрати різного розміру, і одне і те ж саме слово писати на частинах паперу різного розміру.

Сьогодні в початковій школі метод Карстера можна використовувати як

під час навчання письма учнів 1 класу, так і в процесі вдосконалення техніки письма учнів 2–4 класів, адже одне із завдань формування графічної навички є розвиток плавного, ритмічного, гарного письма молодших школярів. Сприяють формуванню техніки письма різноманітні вправи методу Карстера, які творчо видозмінили і доповнили сучасні методисти.

Навчання письма починається з 1 класу і має на меті ознайомити дітей з писемними літерами української абетки, навчати зображувати їх із дотриманням форми, висоти, ширини і нахилу; поєднувати літери між собою з використанням верхнього, середнього і нижнього видів з'єднання; записувати слова і речення, списувати невеликі тексти.

У добуковарний період навчання грамоти основним завданням є підготовка руки дитини до письма. Здебільшого для цього використовуються вправи на розфарбовування, малювання орнаментів, візерунків і бордюрів, предметів прямокутної й овальної форми, а також наведення контуру, штрихування в різних напрямках. У зошиті з друкованою основою дітям пропонують обводити трафарети, зафарбовувати контурні малюнки.

До цього переліку вправ доцільно додати систематичне використання першого прийому методу Карстера – зображення елементів збільшеного розміру. За основу графічних вправ даного прийому доречно брати саме ті елементи писемних літер, з якими учні ознайомлюються на сторінках прописів (пряма похила лінія, похилі лінії із заокругленнями вгорі або внизу, подовжені похилі лінії з петлями, овали, праві та ліві півовали).

Підготовчі вправи можна виконувати «в повітрі», вологими серветками або мокрими пензлями на дошці, писати вогником лазерної указки на стінах або стелі класу, паличкою чи пальцем на манці в коробках тощо. Головне, дотримуватися послідовності виконання п'яти основних рухів.

Для зацікавлення першокласників графічні вправи на плавне безвідривне письмо ліній різного напрямку бажано подавати у вигляді дидактичних ігор або змагання. Наприклад, зображувати предметні малюнки, розроблені М. Богданович [1], Є. Шулешко [11] та іншими педагогами.

Рис. 3. Зразки малювання тварин однією лінією

Сутність даних графомоторних вправ полягає у використанні безвідривної лінії для малювання. Першокласники спочатку розглядають і аналізують контурні зображення, потім декілька разів наводять ліні на картці з пришвидшенням темпу. Закінчується робота зображенням предметів за зразком. Такі розчерки розвивають у дітей зорово-моторну координацію і графічні уміння, необхідні для процесу письма.

Різновидом описаних вище графомоторних вправ можна назвати і комбіновані малюнки Л. Моїсеєвої [6], у яких за допомогою розчерків зображуються тільки окремі деталі: мушля равлика і квітка, тільце метелика і дим із димаря хатки, гусінь і хмарки на нічному небі. Спочатку діти виконують розчерк (спіраль, петельна лінія), а потім домальовують деталі.

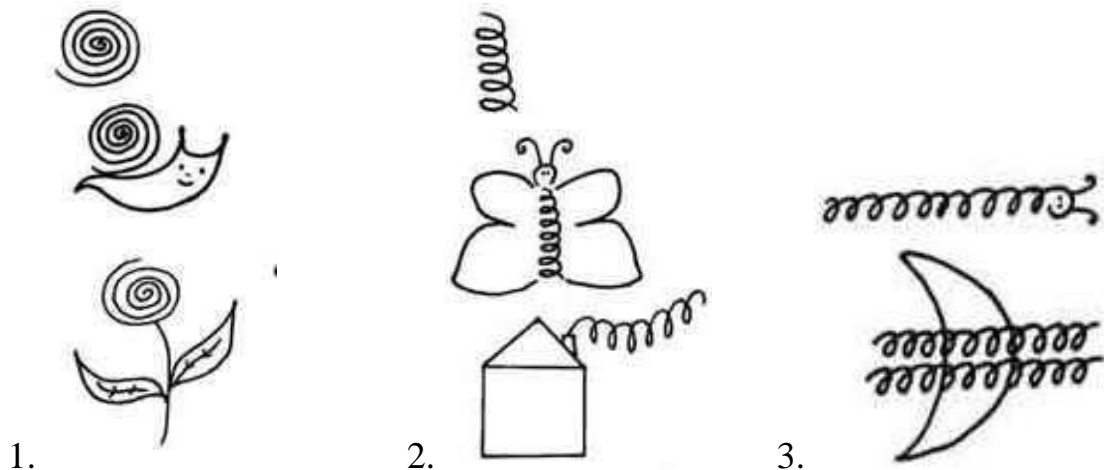

Рис. 4. Зразки комбінованих розчерків Л. Моїсеєвої

У букварний період навчання грамоти увага зосереджується на плавному, за можливості безвідривному письмі літер та їхніх поєднань у складах і словах. Для формуванні в учнів 1 класу відповідних умінь доречними будуть графічні вправи другого прийому методу Карстера – зображення літер і складів, пов'язаних особливими штрихами.

Рис. 5. Розчерки з малими писемними літерами

Зображення розчерків із писемними буквами пропонуються в зошитах з письма і розвитку мовлення для 1 класів Г. Іваниці, О. Прищепи, у прописах І. Цепової. Враховуючи вікові психологічні особливості дітей шестирічного віку автори пропонують на сторінках посібників художні розчерки, пов'язані з малюнками для емоційного сприймання першокласниками складних графічних завдань.

У післябукварний період навчання грамоти можливе використання третього прийому методу Карстера – письмо на нелінованому аркуші паперу. Наприклад, після тренувального письма слів у сітці зошита учні підписують тими ж самими словами малюнки на альбомному аркуші. Такі творчі завдання і вправи сприяють розвитку в учнів 1 класу уяви, відпрацювання графічних навичок і правильній постановці почерку. Все навчання проводиться в ігровій та цікавій формі, діти самі прагнуть до знань, відчуваючи радість від гри і спостерігаючи наочні результати своєї праці.

Рис. 6. Малюнок, підписаний словами з теми уроку

У процесі вдосконалення техніки письма учнів 2–4 класів широкої популярності набули вправи другого прийому методу Карстера – розчерки. Вони спеціально створені для навчання скоропису і зосереджують увагу вчителя на розвитку в дітей рухів м'язів передпліччя, кисті руки і пальців.

Наприклад, О. Прищепа пропонує використовувати розчерки для проведення каліграфічних хвилинок на уроках української мови в 2 класі [7, с. 180–184]. Методист рекомендує до кожної повторюваної букви вибирати не менш двох розчерків. Перед тим, як приступати до письма розчерку доцільно запропонувати учням «написати» його в повітрі, з'ясувати й усвідомити поєднання елементів, їхню частотність, рухи руки.

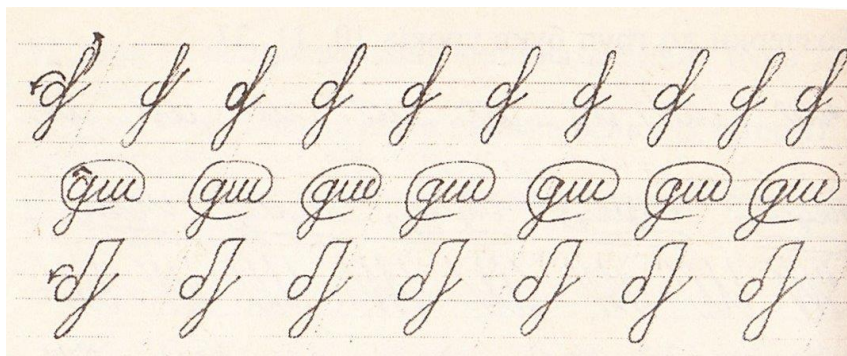

Рис. 7. Зразки розчерків зі статті О.Прищепи

У рекомендаціях щодо формування скорописних навичок молодших школярів використовують розчерки Н. Бондар. В. Трунова [8].

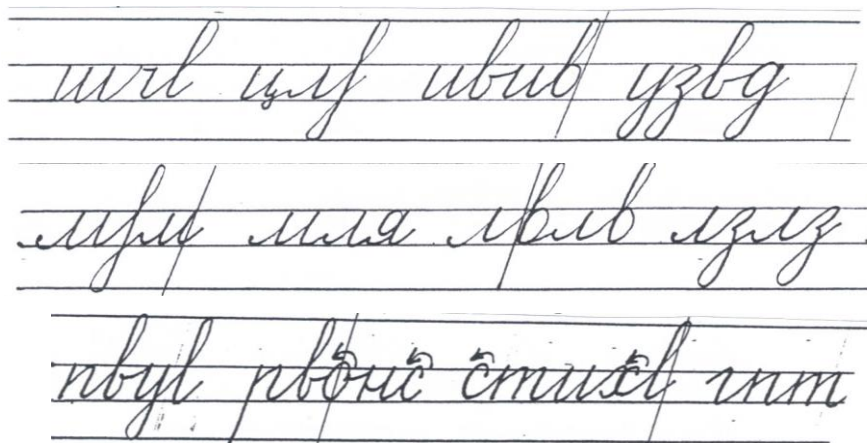

Рис. 8. Зразки розчерків у програмі з каліграфії В. Трунової

Отже, метод англійського педагога Йосипа Карстера спрямований на відпрацювання й розвиток правильних, вільних, упевнених та швидких рухів руки і передбачає навчання письма шляхом поетапного використання трьох

прийомів роботи: 1) накреслення основних елементів збільшеного розміру (крупний план); 2) зображення літер і складів, пов'язаних особливими штрихами (розчерками); 3) письмо слів без будь-яких допоміжних ліній.

Вправи методу Карстера можна успішно використовувати для формування графічної навички молодших школярів у сучасній початковій школі як у 1 класі для становлення навички письма, так і в 2-4 класах для вдосконалення вільних рухів руки і вироблення плавного почерку. Особливе значення метод Карстера має для занять із дорослими учнями, зокрема для виправлення вад почерку.

ЛІТЕРАТУРА

1. Богданович М. Подготовка к обучению письму (графомоторные упражнения) / М. Богданович. – М. : Владос, 2011. – 184 с.
2. Гербач В.С. Русская скоропись. Упражнения для развития свободного движения руки и четкой скорописи / В.С. Гербач. – СПб, 1879. – 30 с.
3. Гиллис Р. Полный курс американской методы скорописания / Р. Гиллис. – СПб, 1861. – 25 с.
4. Евсеев И.Е. Методика обучения чистописанию. Практическое руководство для учителей, учительских институтов и семинарии / И.Е. Евсеев. – М. : Издание книжного магазина В.В. Думнова, 1907. – С.14–16.
5. Іваниця Г.А. Малюй-пиши: зошити для письма та розвитку мовлення в добуковарний. Букварний і післябукварний періоди навчання грамоти. 1 клас / Г.А. Іваниця. – Тернопіль : Мандрівець, 2016. – 64с.
6. Моисеева Л.Г. Первые шаги в рисовании [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://adalin.mospsy.ru/l_01_00/l_01_11b.shtml
7. Прищепа О.Ю. Графічні навички письма, техніка письма, культура оформлення письмових робіт / Навчання і виховання учнів 2 класу : Методичний посібник для вчителів / Упор. О.Я. Савченко. – К. : Початкова школа, 2003. – С. 170–184.
8. Трунова В.А. Каліграфія та розвиток мовлення: додаток до програми для

- середньої загальноосвітньої школи (2–4 класи) / В.А. Трунова, Н.М. Боднар, В.В. Іовчева. – Київ-Ізмаїл : Сміл, 2007. – 28 с.
9. Ходорковский В. Курс скорописания по методе Карстера / В. Ходорковский. – Спб, 1846. – 49 с.
10. Цепова І. В. Методи і прийоми навчання письма: історія і сучасність / І. В. Цепова // Науковий огляд. – 2015. – №8 (18). – С.174–185.
11. Шулешко Е.Е. Забавные росчерки : Рабочая тетрадь для занятий с детьми 5-7 лет / Е.Е. Шулешко. – М. : Мозаика-Синтез, 2004. – 16 с.
12. Шулешко Е.Е. Понимание грамотности. Книга 2. Метод обучения / Е.Е. Шулешко. – М. : Мозаика-Синтез, 2001. – 416 с.

УДК 378.016:81'367.625

Л. О. Шевченко
м. Харків

МЕТОДИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ВИВЧЕННЯ ДІЄСЛОВА РОСІЙСЬКОМОВНИМИ Й ДВОМОВНИМИ УЧНЯМИ ПОЧАТКОВИХ КЛАСІВ

У статті викладено основні методичні рекомендації щодо вивчення дієслова на уроках української мови російськомовними й двомовними учнями молодших класів, наведено приклади вправ з опорою на рідну мову учнів.

Ключові слова: дієслово, неозначена форма дієслова, особа, час, особове закінчення.

The article outlines the main methodological recommendations for the study of the verb during the Ukrainian language classes by Russian-speaking and bilingual elementary school students, examples of exercises based on the native language of students are given.

Key words: verb, undefined verb form, person, tense, personel ending

Специфіка вивчення граматичного матеріалу обумовлена його своєрідністю й більш високим ступенем абстрактності в порівнянні з іншими